

39593.

9539.

ІЛЛЮСТРАЦІЇ

1933

Ч.

39.

500 ЛІТ
СТАРОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

(3 образками)

НАПИСАЛИ
Др. В. Терен і К. Пушкар

Ціна 45 гр.

Виходить одна книжка кожного місяця.

п

о

Новий Часопис Молоді

Від січня 1933. р. виходить у Львові надзвичайно цікавий ілюстрований часопис п. н.

≡ КАМЕНЯРІ ≡

КАМЕНЯРІ — виходять щомісячно у великім обемі з багато образками з життя молоді, цеї важної частини народу.

КАМЕНЯРІ — обєднують коло себе ту українську молодь, котра хоче бути правдивими каменярями, що мають пробити і вирівнати дорогу для народньої правди, а не займатися пиянством і т.п.

КАМЕНЯРІ — це одинокий орган молоді. Старші мають багато своїх часописів і місячників, діти мають також кілька, а **МОЛОДЬ** має цей одинокий часопис.

КАМЕНЯРІ — містять у кожному числі гарні повісти, історичні оповідання, поради для самоосвіти, науку для поступу життя молоді; вони містять статті про руханкові вправи, про спорт, про товариські забави і розривки та про життя товариств молоді.

КАМЕНЯРІ — гуртують коло себе всю українську молодь села і міста, яка дописує до них і дбає про поширення передплатників.

КАМЕНЯРІ — коштують у передплаті **річно** — всього 2 зол., піврічно 1 зол.

Передплату слати на адресу:

Центробанк, Львів, вул. 3-го Мая.

Число поштового чека 143.467. На середині чека дописати „КАМЕНЯРІ“.

Передплатіть !

Приєднайте других !

КУПУЙТЕ КНИЖКИ „САМООСВІТИ”!

В роках 1930—1932 появились книжки в такім порядку:

В 1930. році появились такі книжки;

1. Що таке самоосвіта і як до неї братися? Порадник, як самому вчитися.	Ціна 35 гр.
2. Чого земля потребує? Зимовий господарський курс дома	35 „
3. Великий зрив. Нарис історії української революції, ч. I.	50 „
4. Культурна людина. Наука про те, як жити з людьми, в читальні і т. д.	50 „
5. Наш світ. Земля, сонце, місяць, планети і зорі; їх вигляд та рухи	45 „
6. Боротьба світів на Україні. Історія української революції ч. II.	50 „
7-8. Тайни природи. Початки хемії	80 „
9. Історія Галичини в рр. 1918 і 1919. Історія української революції ч. III.	60 „
10. Слово до молодих людей	35 „
11. Чоловік та жінка. Про полове життя та полові хвороби	60 „
12. Розвиток життя на землі. Наука про те, як розвивалося життя на землі від найнищих створінь до найвищих	40 „

На 1931. рік появились такі книжки:

13. Опис землі. Наука географії ч. I.	Ціна 40 гр.
14-15. Які є народи і держави на землі? Наука географії ч. II.	70 „
16. Атлас „Самоосвіти“ Збірник мап. (Сконфісковано!)	45 „
17. Причини світової війни. Історія світової війни ч. I.	45 „
18. Криза світового господарства. (Чому тепер є господарська скрута?)	45 „
19. Як провадилася світова війна? Історія світової війни ч. II.	45 „
20. Основи життя. Наука про те, з яких малих клітин складається кожне живе тіло	40 „
21. Атлас „Самоосвіти“ Збірник мап, статистичних образів і краєвидів. Нове видання по конфіскації	60 „
22. Про найстарші часи людського життя на землі. Всесвітня історія. ч. I.	45 „

23. Велика Україна в огнях. Історія української революції, ч. IV.	Ціна 35 гр.
24. Царі і люди. Історія революції в Росії ч. I.	50 "
25. Історія старинного сходу. Всесвітня історія ч. II.	35 "

На 1932 рік появилися такі книжки:

26. Між двома морями. Історія старинного Вавилону, Жидів і Персів. Світова історія ч. III.	Ціна 40 гр.
27. Як повстає життя? Нарис біології ч. II.	35 "
28. Як упала царська влада в Росії? Нарис історії революційного руху в Росії ч. II.	35 "
29. Як дійшли большевики до влади? Історія революції в Росії ч. III.	40 "
30. Історія землі. Як творилася наша земля? Наука геології	35 "
31. Країна сонця й радості. Історія старинної Греції. Світова історія ч. IV.	40 "
32. Людина і машина. (Як збудоване людське тіло та як воно працює?)	45 "
33-34. Сила п'ястука і сила духа. Велич й упадок старинного Риму. Світова історія ч. V.	70 "
35. Сила, праця, машина. Наука фізики ч. I.	40 "
36. Як гасли вогні. Історія української революції ч. V. Доба диктатур	40 "
37. Під владою двох мечів. Світова історія ч. VI. (Середні віки)	40 "

Ціна всіх книжок з одного разу виносить тепер усього **4 зол.** разом з пересилкою.

Ціна всіх трьох річників книжок (за роки 1930, 1931 і 1932) виносить всього **11 зол.** разом з пересилкою.

Всі книжки є з багатьма картинками. — Писані дуже приступно. Кожна книжка є готовий приступний реферат!

Передлачуйте „САМООСВІТУ“ на 1933 рік!
Кожного місяця виходить дальше одна книжка.

ГРОШІ ШЛІТЬ НА АДРЕСУ:

„ЦЕНТРОБАНК“ — Львів, вул. 3-го Мая.
Чековеkonto П. К. О. 143.467. На чеку дописати „для Самоосвіти“.

ПЕРЕДПЛАТА НА РІК 1933
ВИНОСИТЬ ВСЬОГО 3.50 зол.

39593.
10
ВИДАВНИЦТВО „САМООСВІТА“

ОСНОВАНЕ ПРИ СПІВУЧАСТІ
УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО СОЮЗУ

Відділ історично-суспільних наук

ч. 39.

9539
500 ЛІТ
СТАРОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

І. ЧАСТИНА

(З образками)

НАПИСАЛИ

Др. В. Терен і К. Пушкар

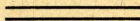
Ціна 45 гр.

ЯВОРІВ — ЛЮТЕНЬ 1933.

Накладом „Самоосвіти“, кооп. з обм. пор.

ЩО Є В КНИЖЦІ?

1. Українська земля	3
2. Передісторичні часи	5
3. Перші вісти про словянські племена	8
4. Початки української історії. Племінний і земський лад	9
5. Як повстала Київська або Руська держава?	12
6. Перші київські князі	17
7. Соборна Україва за Володимира Великого	18
8. Ярослав продовжує батькове діло	23
9. По смерті Ярослава. — Княжі усобиці	26
10. Держава розпадається через самолюбство князів	29
11. Звідки йшла наша сила і наша слабість в княжих часах	32
12. Галичина і Волинь стають опорою української державности	40
13. Татарська хмара	42
14. Чому впала галицько-волинська держава	45
15. Закінчення	47

1. Українська земля.

Щоб зрозуміти теперішнє життя нашого українського народу, треба знати його минувшину. Наш найбільший письменник-поет Тарас Шевченко добре розумів вагу історичного знання, коли писав до своїх „живих, мертвих і ненароджених“ земляків:

„Все розберіть, тай спитайте

Тоді себе: що ми?

Чиї сини, яких батьків?

Ким, за що закуті?”

Тому треба кожному Українцеві знати минуле своєї країни, знати *правду* про те, як жив український народ на своїй землі від найдавніших часів.

* * *

Український народ — це всі ті люди, що говорять нашою гарною українською мовою та співають наших чудових пісень, чи то буде Наддніпрянець, чи Наддністрянець, Волинець, Кубанець, Поліщук, Гуцул чи Лемко зпід Карпат чи зпід кавказьких гір — всі вони говорять однаковою мовою (хоч там іноді і якесь слово трапиться відмінне).

Природа української землі багата, підсоня вигідне для хліборобства, так що на цій землі не повинно-б бути голоду й нужди та народ повинен би мати веселу, енергійну вдачу. Але Україна, власне тому що багата, мала з давніх-давен дуже невідгідних сусідів. Наша земля лежить на широчезному просторі між горами *Карпатами* й *Кавказом*, понад ріками *Тисою*, *Сяном*, *Бугом*, *Припетю*, *Дністром*, *Богом*, *Дніпром*, *Доном* та *Кубаню*. Україна прилягає на півдні до *Чорного* та *Озівського* (Азовського) Моря. Південна й східна частина України —

це рівний, широкий *степ*, без лісу та без гір. В такій рівній країні легко рухатись, чи то пішки чи на коні.

УВАГА! Глядіть на мапку українських земель в „Атласі Самоосвіти“ і найдіть на ній: гори Карпати, гори Кавказ; ріки Тису, Сян, Буг, Дністер, Припеть, Бог, Дніпро, Донець, Дон і Кубань.

Тим то по Україні споконвіку мандрували всякі племена й народи. Вони приходили з далекої Азії зі своїми стадами скоту й отарами овець, оселялися на цій землі і жили тут так довго, поки їх не вигнала з України інша, сильніша орда.

1. ОБР. Скити — з малюнку на старій грецькій посуді.

Через українські землі йшли важні *торговельні шляхи*. Один шлях із заходу, з Польщі і Чехів — на схід рікою Дністром до Чорного Моря і далі в Азію. Другий шлях: з півночі, з прибалтійських країв, долів рікою Дніпром теж до Чорного Моря або з Києва на схід степом над Озівське Море, а звідси в глиб Азії. Тими шляхами здавна йшли мандрівки купців з товарами, ба й цілих племен, які шукали

собі місця для осідку. *От тому над нашими ріками Дніпром і Дністром появились перші міста та з них вирости перші держави.*

Україна все була смашним куском, за який ішла боротьба всіх сусідів. Тут було мало спокою, а зате вічний брязкіт зброї та нищення краю... От тому то господар тої землі, народ український, витерпів більше, як який другий народ у світі... А це зробило згодом його владчу доволі сумовитою та знесилювало його у вічній борні за свою землю і волю. А це не добре — бо з самого плачу ніколи добра не було й не буде!

2. Передісторичні часи.

Наука про найдавніше життя людей на землі (*археологія*) подає нам відомости про Україну з того часу, коли ще люди не вміли писати й читати. З розкопів у різних частинах України видно, що вже в старезну давнину на нашій землі жили люди. Ці перші люди на Україні ще не знали металевих виробів з міді та зі заліза, не вміли навіть робити посуду з глини. Вони робили собі зброю на полювання та всяке домашнє знаряддя (сокири то що) з *каміння*.

Без вжиття металів не булоби нинішньої цивілізації і культури. Винайдення металів зробило революцію в історії людства. *Вища металева культура*, як це знаємо зі світової історії, почалася не в наших сторонах, а на півдні, довкола Середземного Моря (Фенікія, Єгипет, Греція, Рим). Тоді, як серед Греків вже давно вживали міді й заліза, у нас ще довгі сотні літ орудували тільки камінними сокирами та копіями. На півдні всякі знання і практика могли легко ширитися, бо з краю до краю можна було легко діставатися морем. Тому то там почалася перша торгівля; шойно пізніше купці з тих грецьких, фенікійських та римських сторін стали запускатися

і вглиб Європи, звичайно пливучи водою від моря в гору тими ріками, що пливають у море.

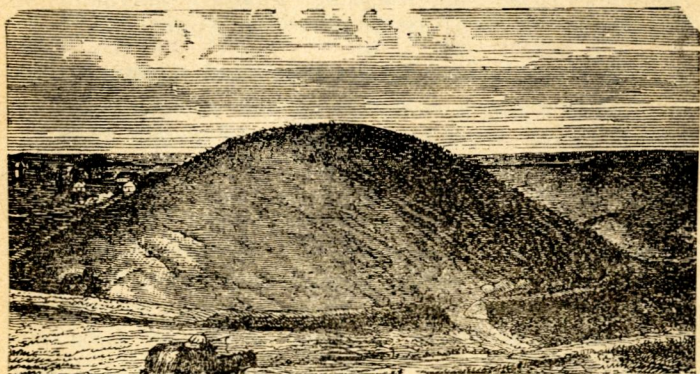
Другий великий поступ людства це було *присвоєння домашніх звірят* і сіяння рослин. Минули довгі тисячі років, поки люди одомашнили диких *звірят* — собаку, козу, вівцю та навчилися сіяти корисні *ростини*, пшеницю, жито, просо і таке ін. Розкопи старинних людських осель на Україні показують, що *вже в дуже давні часи на Україні було хліборобство* поряд зі *скотарством* та *ловectвом*.

Який був тоді *громадський лад*? Люди давньої камінної доби жили в печерах великими гуртами-родинами. В цих родинах майно було спільне і спільна була праця. Все, що така громада споріднених людей гуртом придбала, вона ж гуртом і споживала.

Про долю людности цієї найстаршої доби на Україні ми не знаємо. Чи вона вимандрувала з України в інші країни, чи змішалася з другими племенами, що пізніше прийшли на Україну — нічого певного сказати не можна. Цей час, коли ще люди не знали письма, називається передісторична доба.

В добу історичну, коли вже є писані відомости про людність України, жили на Україні *Кимєрійці*; але що це було за племя, нічого певного сказати не можна. Грецькі письменники, що бували на Україні, *ще перед Христовим народженням*, оповідають про племена *Скитів* та *Сарматів*. Про Скитів маємо писані вістки від 7. віку перед Христом. Скити й Сармати були дуже воївничі племена. Вони були скотарі, мали над собою владу своїх князів. Кланялися богіві війни, якого знаком був меч. Скити підбили собі людність України, яка для них мусіла постачати збіжжа, а тим збіжжам Скити торгували з *Греками*. Греки були славні мореплавці й купці. Вони приїздили зі своєї землі на Україну й побудували свої держави — міста (колонії) над

Чорним та Озівським (Азовським) Морем. Греки купували або вимінювали у Скитів збіжжя та інші товари за свої вироби — золоті й срібні речі, всякі тканини то що. Скити постачали для Греції також невольників, рабуючи їх на війні або беручи з підбитих собою племен.

2. ОБР. Могила в степу на Україні.

Про життя скитського племені довідуємось також із розкопів могил на Україні. Скити мали звичай ховати своїх князів у землю. Разом з тілом князя клали в землю також його жінку, невольників, коней, страву, золотий посуд і всякі прикраси. Скити вірили, що це все буде князеві потрібне на тім світі. Над гробом своїх князів Скити насипали високі *могили*. Таких могил є на Україні дуже багато й до нині.

Також із розкопів довідуємось про життя Греків на Україні. Тут вони мали такі міста: *Тирас* в усті Дністра, *Ольбія* в усті ріки Бога, *Херсонес* в Криму і інші. В зносінах з Греками Скити навчилися дечого від них. Мали наприклад своїх видатних майстрів на золоті й срібні речі, переймали

грецьку освіту. Скитська держава за двоє століть перед різдвом Христовим підупала. На її місці за-панували на Україні *Аляни* або *Роксоляни*, нова свіжа орда, що прийшла з Азії. Довго пізніше Україну називали письменні люди *Роксолянцією*. Після Алянів на Україну прийшли зі сторони нинішньої Польщі германські племена *Готів* і панували на Україні до четвертого століття *по* Христі.

3. Перші вісти про словянські племена.

Деж були в той час предки українського народу? Дехто з учених дослідувачів історії здогадується, що Українці проживали дуже давно в *північній Україні*, десь коло Чернигова і Києва і що кочові орди відходили й проходили, але предки нашого народу все лишалися на місці, на своїй землі. Цього не можна вирішити напевно, бо в той час ще не було окремої назви для нашого народу, а предки теперішніх Українців, Сербів, Болгарів, Чехів, Поляків та Москалів називалися всі разом *Слов'янами, Антами або Венетами*.

Слов'яни належать до так званої індо-європейської родини народів. Індо-європейські народи — Слов'яни, Греки, Італійці, Французи, Німці, Шведи, Кельти (Ірландці), Індуси, Перси і другі *мали всі колись спільну мову*. Потім з них виділилися особливі групи народів, що розвинули свої мови по своєму — Германці, Кельти, Романці, Слов'яни і другі. Слов'яни знова розмножуючись, теж поділилися на окремі племена. Але ще й тепер словянські народи стоять одні до одних мовою та звичаями дуже близько. Ми кажемо: „голова“, Поляки: „глова“, Москалі: „галава“, Чехи: „глява“ і т. д. Видко зразу, що це те саме слово, тільки перемінене по вподобі цих народів.

ПИТАННЯ: Чому в тих найдавніших часах людство ділилося на все нові й нові групи і племена, а пізніше вже тогн не бачимо, тільки навпаки дійшло до об'єднування племен у народи? Подумайте над тим!

Предки словянських народів жили до другого століття після народження Христа мабуть понад ріками Вислою, Дніпром, Дністром і Богом. В ту добу, як сказано, над Чорним Морем і в Криму була *готська держава*, німецького кореня. В четвертому віці по Христовім народженні на Україну з далеких азійських степів прийшла перша турецька орда, дуже сильна і воївнича — *Гуни*. Гуни прогнали Готів у західню Європу. Самі Гуни засіли над Дунаєм, а там, де були Готи, стало пусте місце. Оттоді то почалося так зване *велике переселення народів* зі сходу на захід. Користаючи з цього руху, що зробили Гуни, словянські народи в той час переселилися на захід і на південь аж до Дунаю. *Тоді то й предки українського народу протягом кількох століть поширили свої селища від Дністра аж до Озівського моря, від ріки Припети до Чорного й Озівського моря аж по Кубань під кавказькими горами. Сталося це коло 400 літ по народженні Христа.* Це є перші історичні вістки про наш народ. Наших предків тоді Греки звали *Антами*.

УВАГА: Про Гунів і Готів читайте в квижці „Самоосвіти“ ч. 33-34. Про Скітів пригадайте собі з книжки ч. 31.

4. Початки української історії. Племінний і земський лад.

Але самі наші предки в ту добу ще не мали якоїсь одної спільної назви (або може ми не знаємо, яка це була назва). Це пішло мабуть від того, що, коли наші племена з одного спільного кореня розійшлися по різних закутках, то стали призабувати своє спільне давнє ім'я! Вони стали зате звати себе окремими *племінними назвами*. Ось які племена записано в нашій старім літописі:

Поляни — сиділи там, де нині Київщина, на правому березі Дніпра аж до ріки *Росі*. Їх земля стала пізніше зватися земля „*роська*“, або „*руська*“;

Деревляни — сиділи в лісових сторонах між ріками Припетю, Горинем і Случем (нині Коростенщина, Рівенщина);

Сіверяни (сівер = північ), на півночі над рікою Десною і Сулою, де нині Чернігів і Переяслав;

Дуліби — понад Бугом, де нині Галичина, Волинь, Холмщина;

Тиверці — засіли між Прутом і Дністром, де нині Бесарабія;

Уличі — сиділи між Богом і Дністром.

Про інші наші племена в літописі нема згадки.

УВАГА! Погляньте на мапку і пошукайте ті всі ріки і міста, про які тут була мова!

Оттак широко розсівся український народ тому більше як півтора тисячі літ і кріпко держиться цієї землі і до нині. Хоч не раз ще по його дідизні прокочувалися хвилі кочовиків — були тут *Авари, Болгари, Мадяри, Печеніги, Половці, Татари, Турки* — то він не дав себе висадити зі своєї рідної землі і не раз зводив за неї криваві бої.

Відомости про різні українські племена маємо з нашого літопису, що його почали писати в Києві в 11. столітті. Літописець (той, що записував історію тих часів) оповідає, що ці племена жили кожне „своїм родом“. Тоді Українці ще не мали такої держави, як бувають нинішні: з постійними урядниками, з військом, податками і т. д. Владою було *віче всіх дорослих* муштин під проводом старшин *роду*. Рід це була велика сім'я: дорослі сини не відлучувалися від батьків, жили й господарювали вкуші, так що в однім роді були сини, внуки і правнуки, під доглядом найстаршого. Також чужі могли стати членами роду.

Кожний *рід* був ніби самостійною *маленькою державою*, яка спільними силами своїх членів провадила своє господарство й обороняла себе проти чужих народів. Найчастіше бували сутички й війни

поміж родами за пасовиська та за ліси, за землю, бо наші предки були хлібороби, скотарі й мисливці. Звичай не дозволяв женитися в своєму роді, а тому доводилося молодим людям красти і силою відбивати дівчат із чужого роду. Пізніше увійшло в звичай брати жінок із чужого роду за викуп. Українські весільні звичаї зберегли до сьогодні згадку про це. Ще й досі подекуди на весіллі брат молоді ніби „продає” сестру молоду, кажучи боярам — товаришам молодого:

„Я качани крав та сестру годував, а вам її даром віддам“?

Наш люд був тоді здоровий, гарний і веселий. Вже тоді мав гарні пісні і звичаї, а його жіноцтво любило гарно прибиратися.

Споріднені роди жили в сусідстві, *селом*. Старшина роду був військовим отаманом і суддею над усіма родаками. В селі усіми сільськими справами завідувало віче і *рада старших* (наче громадська рада). Про таке віче племені Антів маємо писану звістку в одного грецького письменника з VI. віку по Христі.

Не тільки один рід, а й союз родів — селище, або як тоді казали, „*верв*” нераз не мав сили для оборони проти чужих ворогів. Тим то поодинокі села в пізніших часах змовлялися між собою й будували „*город*” або городище — твердиню, огорожену деревляними стінами й валом. (І до нині маємо чимало сіл, що зовуться „Городище”. Це знак, що там колись було укріплення). В городі можна було заховатися людям з майном і пересидіти, поки вороже військо піде собі далі.

Так потрохи з маленьких родів виростили великі союзи-племена. Племена мали теж своїх отаманів, яких звали *князями*. Такого князя *вибирали* родові старші зпоміж начальників племені; він був зпочатку тільки командантом війська, а всі „цивільні” громадські справи рішали далі самі стар-

шини та всі люди на народніх вічах. Але як стало людей більше, то роди помішалися між собою, помішалися й племена. Тоді настала важна зміна. На віче приходили вже не лиш члени роду, а *всі, що жили в однім городі чи при городі чи в селі*. Хто довго де жив, там вже рахувався свій. Так помалу забувалося давнє родство і племенство, забулися навіть назви Полян, Деревлян, Дулібів і т. д. Зате стали зватися від городів: люди київські — земля київська, люди галицькі — земля галицька, земля волинська і т. д.

Отже замість кровно-племінного поділу прийшов поділ на землі (територіяльний). Це вже був знак, що починається творити *державу* на новітній лад. Найменшою одиницею цього нового ладу вже не був рід, тільки місцева *громада*, город, пригород.

На початку української писаної історії вже мабуть не було родового устрою, а про племена є вже тільки короткий час вісти, а потім вони призабулися.

Але й ті нові одиниці: громади, городи та землі — мали свою самоуправу та віча, по старому звичаю.

Як бачимо, у нас був у давнині устрій *демократичний*. Тоді ще не було спадщинних князів-монархів; князь, вмираючи, не передавав своєї влади своїм дітям, бо з його смертю його уряд кінчився.

УВАГА! Як бачимо, життя наших предків у найдавніші часи мало такий самий родово-громадський лад, як всі інші первісні народи світа. Про життя первісних людей та їх культуру оповідає гарно книжка „Про найдавніші часи людського життя на землі“ видання „Самоосвіти“.

5. Як повстала Київська або Руська держава.

З поміж українських гóродів найбільшим збився *Київ* над рікою Дніпром. Київ лежить якраз недалеко тих місць, де в Дніпро вливаються великі ріки Десна і Припеть; а тими ріками купці і во-

ївники звозили до Дніпра всякий крам: мід, віск, футра і набраних невільників. Тут скоро поселилися купецькі роди та всякий озброєний народ. Бо купці в ті часи, як ішли в дорогу, то все мали зі собою воєнну сторожу на свою оборону, бо такий був тоді час. Сюди приїздили й чужі купці, з Греції,

3. ОБР. Старе українське військо, одягнене в панцирі і шоломи.

Арабії, та з півночі, від Новгороду, Пскова та інших торговельних міст на півночі в прибалтійських краях. Чужоземні купці привозили головно мідну і залізну зброю, а там всякі матерії, металеві гроші та інші вироби промислу. (Бо наш нарід здавна менше зважав на промисл, а сидів більше коло землі, що було нашою великою хибою).

Ті значні купці, або *бояри*, що жили в Києві, держали собі своє військо — людей здорових та готових за добру заплату служити зброєю кому хоч. Це військо, стоячи у Києві, було охороною

для міста від ворогів, а як ішли купці в похід, то з такою купецькою валкою ішла теж озброєна сторожа або *дружина*.

Згодом мабуть сталося так, що всю воєнну службу і удержання дружини взяв на себе київський виборний князь, а приватні купці платили йому і його дружині за його службу грішми або товарами. *Оттак появилася в Києві держава: постійна влада, військо та урядники.*

В кого сила, того й влада. Так воно сталося і в Києві. Князі й військо, що служили зпочатку купцям, помалу стали старшувати над купцями і верховодити в городі та в цілому сусідньому краю. Київське військо та князі стали нападати на сусідні землі і племена, шукаючи собі здобичі і дані (податків). Для торгівлі їм і купцям було треба всякого товару і *живих людей-невільників*. Невільників-рабів просто забирали силою в сусідних племен.

Їх везли головню на південь, в грецькі міста, найбільше до *Византії* або *Царгороду* (Константинополя). Отже для тої Византії ловили рабів, де могли. Увійшло в звичай, що як прийшла осінь і зима, то київські князі й дружина ходили по всіх своїх і сусідних землях *збирати „дань“*. Непокірних карали і *„брали на щит“* -- це є у неволю. Прийшовши назад у Київ, з весною накладали весь той товар і рабів на човни і відпливали вниз Дніпром до Чорного Моря.

Хто заплатив князеві дань „за мир“, того князь не мав уже більше зачіпати і ще мав його від других князів обороняти. *Таким то чином князівська влада приймала на себе урядовий обов'язок військової оборони краю від всіх зовнішніх сил.*

„Нема лихого, щоби в ньому не було хоч трохи добра“ — так каже народня мудрість. Оттак то було з нашою державою. Хоч вона зачалася

від купецьких і вояцьких походів, не раз грабіжницьких, то життя таки робило своє і направляло цю державу хоч на деяку користь загальній справі.

Так зорганізувалася *Київська держава*, яку прозвали *Руською*. Вона скоро стала широко відома, бо робила воєнні походи теж на чужі землі: на *Царгород*, на *Крим*, *Кавказ*, в *Персію* — шукаючи добичі й невільників. Буйний степ, повний скритих небезпек, надія на багату здобичу — те все притягало вояцьку уяву... Неодному мріялося про славу, яку він добуде, коли дійде до самого Дону, ба, до Каспійського Моря — коли „*напється шоломом Дону*“, як співалося тоді в пісні. (Шолом, це була металева шапка на голову, щось як тепер вживають військові штурмові відділи). Не раз руські вояцькі дружини наймалися за гроші в службу сторонніх царів і князів — бо для них війна стала ремеслом. Ось так співається в одній старезній колядці:

„Ой ходімо до ковальчика — До ковальчика, до золотника. — Покуймож собі мідяні човна, — Мідяні човна, золоті весла. — Ой пустимосся аж на тихий Дунай — Долів Дунаєм під Царгород: — Ой чуємо доброго пана — Що платить добре за служеньку. — Ой дає на рік по сто червоних, — По конникові та по шапочці — Тай по шапочці тай по панночці.“

Не було воно добре, що сила марнувалася на таке забияцтво, але такий то був час і люди.

Не лиш наші ходили на службу до других. Були й такі чужі, що приходили на службу до наших князів і бояр. Багацько вояк приходило до Києва на службу з півночі, пливучи ріками Десною і Дніпром з далека, аж від Балтійського Моря. Це були голосні тоді на весь світ очайдухи-купці і розбійники *Нормани*, предки нинішніх *Шведів* і *Норвежців*. Їх приходило на Україну цілі ватаги; тут їх звали *Варягами*. Ці Варяги деякий час навіть верходили в Києві, а через те пізніше склалося на Україні оповідання, неначе то державу в Києві заснували Варяги, та ніби від них пішло ім'я „Русь“.

Було якраз навпаки: Варягів, що приїздили з Києва, з Руси, в Греції та в інших країнах називали Русинами, бо вони служили в руській землі, у руського (українського) князя, що панував у Русі (на Київщині). Київські руські князі завоювали під свою владу не тільки всі українські землі, а ще й далекі країни над Волгою, в пізнішій Московщині, тоді заселеній фінськими племенами. Через те назва „Русь“ поширилась і на всі ті краї. Але все ж усі тоді знали, що „Руська земля“ — це була властиво лише Київщина — Україна.

У Києві верховодив начальник війська — *великий князь*, а йому платили дань „світлі князі“ по менших землях. Князь київський був найбільший купець у державі. Цілу зиму він їздив зі своїм військом по Україні по людях, збирав дань („*полюддя*“). Окрім того сільська людність повинна була й сама привозити князеві дань.

Це саме робили й менші князі по своїх волостях. В літі князі і купці везли в човнах Дніпром свої товари до Чорного Моря. Коло Дніпрових порогів була найбільша небезпека: купці мусіли переносити свої товари берегом, а в цей час на них нападали — степовики. Бувало так, що й князь накладав головою в цій боротьбі.

На українській землі київські князі „примучували“ князів других племен до послуху, а де князь був непокірний або непевний, там ставили город і клали свого боярина, намісника. Так було зорганізоване *політичне управління* київської держави.

Зміцнивши свою владу, князі збирали не тільки дань, але взяли й *судову справу* у важніших випадках в свої руки. Раніше судили людей за всі провини їхні старшини в своїх громадах. На Україні в старовину за убитого чоловіка мала право мститися його рідня — сини, брати. Князі завели замість цього велику грошеву кару, яку треба було заплатити *кня-*

зеві! Хто не мав чим платити, мусів стати невільником (рабом).

Коли вже князі забрали до своїх рук не тільки військову владу, але й суд, то сила їх в Києві зросла дуже. Уже вони не питались, що думає віче, а більше радились з самою військовою старшиною, з боярами і знатними купцями. *Княжа влада щораз більше прибирає виразний клясовий характер: держава стала під вплив вояцько-купецької верстви.* Сяк-так наладнувався правовий лад, бо ж треба було якось жити, а багаті купці й бояри хотіли мати забезпечене те майно, що придбали. Серед київських людей було чимало багатих і заможних, а про Київ йшла широка слава на весь світ.

6. Перші київські князі.

В старинних літописах багато розповідається про різних київських князів, що з великим військом нападали на чужі землі, збирали з них тяжку дань і верталися з великою здобичею до дому.

Перші певніші відомости маємо про київського князя *Олега*, що вмер після 911 року. Відомий він своїми походами на Греків та на Каспійське Море. З Греками склав він договір для забезпечення торгівлі українських купців у Царгороді. Це наш найстарший *міжнародний* договір.

Вже за князя *Олега* київська руська держава розтягалася майже на всі українські землі і помалу ширилася *свідомість єдності між українськими племенами.* Це йшло досить скоро, бо й самі українські племена очевидно *бажали собі звязку з Києвом*, з найстаршим українським городом, звідки привозився всякий товар. Вони годилися платити дань на удержання війська в Києві, щоби мати безпеку від зовнішнього нападу. Правда, вони хотіли, аби та дань не була за тяжка. Так спільними силами засновувалася всеукраїнська держава. Ми

побачимо однак далі, що аж Володимирові Великому вдалося до решти зібрати в одну цілість всі українські землі.

Після Олега у Києві був князем *Ігор*. Цей князь теж нападав на чужі країни. Але він утискав і своїх підданих завеликими данями, поки не загинув за свою ненаситність страшною смертю з рук деревлянських повстанців в половині 10 століття. Після Ігоря панувала у Києві його жінка *Ольга*. За смерть свого чоловіка вона жорстоко підстилася повстанцям Деревлянам та їхньому князеві. Ольга перша з князів покинула стару руську віру і прийняла з Греції християнську. Ольжин син князь *Святослав* був запеклий вояка. Ходив просто одягнений, мав голену голову, з чуприною, як пізніше Запорожці. Він так захопився воєнними походами, що забув про столицю своєї держави Київ. Наперед зруйнував *хозарську* державу над Доном і Волгою. Не було це мудрим ділом. Хозари раніше не пускали на Україну східних степовиків, а тепер ті степовики вільно рушили на українську землю руйнуючи та плундруючи на своїм шляху. Святослав не був українським патріотом. Йому було байдуже, де бути князем, на Україні, чи де інде. Він надумав був завоювати *Болгарів* і хотів мати столицю над Дунаєм, бо туди мовляв з усього світа збігаються товари, з Греції золото й матерія всяка, з Угорщини срібло й коні, а з України шкури, віск і невільники („челядь”). Київська людність дуже нарікала на Святослава за його походи по чужих землях, бо тимчасом на Україну нападав народ турецького кореня *Печеніги*. І сам Святослав згинув у битві з Печенігами, коло Дніпрових порогів, вертаючи з болгарського походу.

7. Соборна Україна за Володимира Великого.

Поміж Святославовими синами після його смерти виникла справжня війна за панування в Києві. Це був наслідок того, що князі прибрали всю владу

до своїх рук, а народне віче вже втрачало давню силу. Настав такий звичай, що той мав право, чия була більша сила. Найліпше військо мав наймолодший Святославів син *Володимир*, що сидів тоді в Новгороді. Він переміг у кровавих боях братів, декого навіть убив і біля року 980 запанував у Києві. Як і його батько Святослав, Володимир був воїничий князь. Побачивши, що місцеві „світлі князі”, які були в різних областях України, не дуже його слухають, Володимир почав скидати тих племінних князів, а посилав туди синів, яких мав багато. (Літописець каже, що Володимир мав аж 300 жінок). Підчас княжих воєн Поляки загорнули були *Галичину*. Володимир воював також з польськими князями за Галичину, яку він удержав при українській державі. (Тоді Галичину звали ще „Червона Русь”, мабуть від города Червеня. Щойно пізніше, як столицею тутешніх князів став город Галич над Дністром, стала заводитись нова назва для цілого краю).

Як Олег та Ігор — так і Володимир мусів перші роки свого панування без устанку воювати, поки не зібрав всіх українських земель під свою руку і не показав твердої руки всім сусідам України. Такий тоді був час. Новий князь мусів наперед всім показати твердий п'ястук, заки свої згодилися визнавати його зверхність, а чужі навчилися його не зачіпати. За Володимира в перший раз була вся Україна *соборна*, то є зібрана до купи від Карпат і Буга по Дон і Кавказ.

Закріпивши границі держави *назовні*, Володимир взявся закріплювати свою владу *внутрі*. Він був умний чоловік; розумів добре, що для певного панування в державі не досить голого п'ястука і насильства. Він забажав *освятити свою владу надприродними силами*, вірою.

До того часу Українці вірили передовсім в *душі своїх предків* (Рід, Рожаниця). Думали, що пред-

ківські душі не кидають дому, в якому жили. Цим душам приносили жертви — хліб, сир, і мід. Вірили також, що в лісі живе бог *лісовик*, у ріках *русалки*. Ще й тепер є у нас забобонні люди, які думають, що в хаті є *домовик*; — це згадка про старинне вірування в душі предків („дідько“). До прийняття християнства Українці ще не мали духовенства. Були між ними лише чарівники й ворожбити. Між *вищими верствами* українського суспільства в дохристиянські часи була поширена віра в *Перуна* — бога грому, *Стрибога* — бога вітру, *Хорса* — бога сонця або *Дажбога* й інших.

Князь Володимир пробував з початку упорядкувати стару віру в Перуна та інших богів; він звелів був у більших городах поробити богам статуї, щоби підняти повагу богів. Цим богам приносили в жертву навіть людей, — за жеребом убивали й палили тіло перед статуями. Сам князь приносив першу жертву богам і тим підносив свою повагу перед народом. Але незабаром Володимир побачив, що *християнська віра* може ліпше допомогти йому в його державній справі та наблизити її до найкультурнішої держави Греків, до східного римського цісарства.

Тоді найповажнішим осередком христової віри був Царгород. Столиця цісарів грецьких була Византия, чудова, багата і світославна. Сріблом — золотом блистали храми і царські палати у Царгороді. Там сидів також найповажніший патріарх східної християнської церкви і голова держави — східноримський цісар; там були школи, книги і вчені люди.

Про багатство й велич Византиї йшли чудні казки на весь світ, а особливо вони чарували таких ще малокультурних людей, як були словянські народи. От же той, хто приймав тоді християнську віру, підносив себе в очах решти народу і набирав поваги. Вже княгиня Ольга прийняла була християнство і чимало приватних людей по Україні були

теж христіянами. Була у Києві навіть церква св. Іллі і християнський єпископ. Отже християнство — то не була така знову новизна.

Володимир рішився стати християнином. Він звернувся з тим до Греків, які його думку радо привитали. Він охрестився сам 988 року і звелів охрестити примусово своїх підданих. Тим вчинком він також закріплював мир з Греками. Хто противився хрещенню, того жорстоко карали. За таке Володимирове завзяття до християнської віри церква назвала його „Святим“.

Правда — діло не пішло відразу. Ще й після прийняття християнства довго на Україні було „*двоєвіря*“ : люди, хоч охрестилися, то тої нової віри знали небагато; вони вірили також і в старих духів і богів — Купалу, лісовиків і т. д. Вірили в деякі чари, ходили до християнського попа, але також радилися в біді з ворожками й чарівниками, що ніби знаються з „нечистою силою“. Це двоєвіря задержалось на Україні і до наших днів.

Релігійна реформа мала крім того ще й своє велике політичне значіння. Християнство було вигідне нашим квязям ще з іншої причини. Бож християнська церква вже тоді вчила, що „*всяка влада походить від Бога*“, а хто противиться владі, той мовляв, самому Богові противиться. До того долучувалася ще одна важна річ. З християнською вірою на Україну прийшла *грамотність, початки освіти*. Ці початки освіти — це були що правда переважно церковні книги, але і то був поступ. Їх принесено в болгарській церковно-словянській мові, бо церковні грецькі книги були переложені на болгарську мову вже раніше. В тодішню добу на Україні болгарська мова була Українцям досить зрозуміла. Володимир потребував урядників і священників, отже хотів, щоб між вищими верствами суспільства ширилась освіта. Для того звелів, щоб його піддані давали своїх дітей у науку в заведену у Ки-

еві школу. Поки не було досить своїх, то привозили священників з Греції і Болгарії, звідки прийшли до нас перші церковні книги в болгарській мові.

Духовенство й церква дуже підняли в народі пошану до княжої влади і до княжого роду взагалі. Князів називала церква „божими помазанниками“.

З часів Володимира заховалися й до нині *срібні гроші* з образом князя і його гербовим зна-

4. ОБР. Старі українські гроші.

ком — *тризубом*. Це був тоді державний герб об'єднаної України. За Володимира і князі і люди стали привикати до думки, що всі українські племена, що говорять одною мовою, повинні бути вкупі. *Це був отже початок української* (або як тоді казалось руської) *національної ідеї*. Тоді теж почали вважати злочинцем того, хто розбивав ту єдність держави. Але, як скоро побачимо, та національна ідея була ще за слаба.

Князеві Володимирові не вдалося довести до кінця справу державного будівництва. Болючою раною України до самої смерти Володимира остала справа південних границь держави. Степова при-

морська Україна здавна була наче коридором з Азії в Європу, кудю ходив, хто тільки хотів. В 9. віці сюди знову примандрувало турецьке плем'я *Угрів* (*Мадярів*) і сиділо тут досить довго, аж їх в другій половині 9. століття звідси виперло нове турецьке плем'я — *Печеніги*. Вони теж засіли біля Дніпрових порогів, чигаючи на купців та їх товар. Ця орда, як знаємо, убила тут князя Святослава. Володимир і до смерти не дав їй ради. Вони раз в раз забігали аж під самий Київ, руйнуючи оселі. Володимир, як міг, так закріплював південну границю, будуючи тут багато г'ородів, так само як їх будував на заході проти Поляків, де поставив кріпости Володимир (Волинський), мабуть Перемишль та й інші.

Володимир, хоч нераз жорстокий і самолюбний, був мимо всього *будівничим української держави* і тому історики дали йому почесне ім'я „*Великий*“.

Він володарив 35 літ. Помер в році 1015.

8. Ярослав продовжує батькове діло.

Якже улаштував Володимир справу наслідства по своїй смерті?

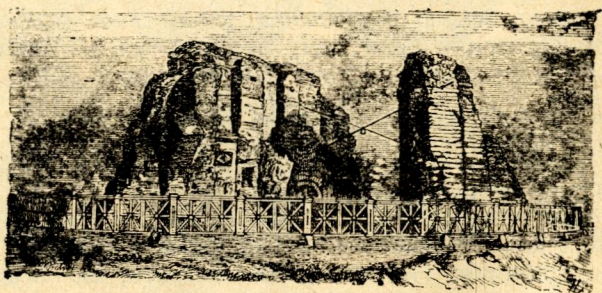
Ми вже казали, що він скрізь поскидав місцевих князів, а понасаджував своїх синів. Це не була дрібниця. Тим він хотів показати, що вся українська земля, то якби одна родина; вся вона має бути в руках одного княжого роду. Тим він хотів і на будуче забезпечити єдність держави, бо в роді все є один старшина, а тим мав бути *найстарший віком князь*. Той мав сидіти в Києві і держати в послузі всіх інших князів. Володимир, як бачимо, мав добру думку — *держати все в купі*. Він як бачимо, ввів на Україні *ідею династії, панування одного княжого роду, дідичного з батька на сина*. Також він на якийсь час *відсунув від голосу народні віча* і це було недобре.

Але Володимир не передбачив *хиб* такої *династичної* ідеї, які скоро виявилися. Він зробив по-

милку, що посилав на землі не звичайних урядників, а родових княжичів, які скоро забажали бути такими незалежними володарями, як їх попередники і кожний з них забажав бути старшим від другого. Ось послухаймо, що сталося.

По Володимировій смерті, як і можна було надіятися, його сини почали на смерть воювати між собою за Київ. Старший син Святополк звелів убити наймолодших братів *Бориса* і *Гліба*, але й сам не всидів довго в Києві, бо його брат *Ярослав* прийшов із великим військом і вигнав Святополка з України.

Пробував Святополк (з чужою допомогою!) відбити Київ назад. Він покликав на поміч свого

5. ОБР. Так звані „Золоті Ворота“ — руїна київських укріплень з княжих часів.

тестя, польського князя *Болеслава Хороброго*. Бо вже тоді володарі цілого світу між собою своячилися — не дивлячись на мову і народність; княжа верства рахувала себе окремою від свого народу і шукала свояків тільки між пануючими родами, як казали, між „рівними собі“. Національне чуття тоді ще було дуже слабеньке, але зате сильне було почуття станової спільності між вищою верствою (князями, боярами, рицарством, шляхтою) і то без різниці національності. Святополк пода-

рував був польському Болесловові за його допомогу частину західньої України — так звані Червенські городи! Він найняв собі на поміч також печеніжську орду, але врешті Ярослав його таки переміг. Київська людність дуже нарікала на самоволю й насильства польського війська, відвернулася від Святополка і піддержала Ярослава.

Ярослав запанував у Києві року 1019, але лівобережну, себто східну Україну (за Дніпром) мусів віддати іншому братові *Мстиславові*, якого не вдалось йому перемогти. По смерті Мстиславовій 1036 Ярослав знову зібрав у своїх руках всі українські землі, звоював знову Поляків і Греків та прогнав з чорноморських степів найтящих тоді ворогів — Печенігів.

Забезпечивши так границі держави, Ярослав почав слідом свого батька порядкувати державу *внутрі*. Він панував, як на ті часи, довго, бо цілих 35 літ (до 1054 р.) і за той час увійшов у велику славу в цілій Європі. Його держава тоді була одною з найбільших в Європі і мала живі міжнародні звязки. Найживіші зносини були з варяжськими (норманськими) краями, бо звідси Ярослав старим звичаєм спроваджував *наємних вояків*. Ярослав взяв собі за жінку дочку шведського (варяжського) короля, а свою одну дочку дав шведському королевичові. Друга його дочка Анна Ярославна вийшла за короля Франції Генриха і там вславилася розумом та вченістю.

Культурна діяльність Ярослава звернулася головню на ширення освіти, книг, письма та будівлю гарних церков. Він розпочав будову величавої катедральної церкви, яку за прикладом Царгороду назвав церквою св. Софії (Мудрости). Він наказував боярам та своїм урядовцям, щоби дітей своїх вчили письма. За його володіння вже підросли свої вчені люде з Українців, що знали церковні книги і світські науки не гірше грецьких письменників.

Появилось більше черців і монастирів. Деякі з них стали списувати в книгах історію української землі, збираючи від старих людей перекази про давні часи і про початки української держави. Так появився на світ наш „Літопис” (його названо: *літопис Нестора*).

Також і світське життя треба було порядкувати. Життя вже не було таке просте; треба було порядкувати всякі правні і судові спори між людьми, права купців, міщан і селян, права держави, податкові обов'язки і т. д. Ярослав і його урядники мусіли видавати чимало всяких наказів і законів. Отже за Ярослава почалося збирання тих всіх законів, з чого вийшла дуже важна книга, якої в тім часі ще не мала ні одна словянська держава. Ця книга, це була збірка звичаєвого українського права під назвою „*Руська Правда*”. Право і правда є підставою державного ладу; де нема права, там нема й ладу. І тому поява у нас в ті часи писаного права свідчить про високий рівень нашої громадської організації в ті часи. Українська держава за Ярослава здобула гарні підстави до сили й розвитку і була би напевно встоялася й до нині, якби не пізніші княжі усобиці, нелад в управлінні державою та наскоки азійських кочовників.

Ярослава за його прихильність до освіти історія прозвала „Мудрим”.

9. По смерті Ярослава. — Княжі усобиці.

Як за Володимира, так і за Ярослава на південь від Києва і навіть коло самого Києва йшла майже безупинна війна з печеніжськими ордами. Отже Ярославові, як ми вже говорили, вдалося велике діло: прогнав Печенігів аж за Дунай. Але що-ж, коли на їх місце прийшли зі сходу нові, ще гірші орди: *Торки*, а пізніше *Половці*.

Багата земля манила до себе всіх і тому не судилось їй довго зазнавати мира. Те, що стара

українська держава не зуміла раз на все залізним п'ястком спинити похід азійських напасників в Європу — то було її слабою стороною.

А можна булоб спинити напади тих орд, якби була якась постійна і щира єдність між українськими землями, якби той знад Сяну не казав: яке мені діло до того, що там діється за Києвом, а той зза Дніпра якби не казав: хіба мене то болить, що там Ляхи залазять на Волинь і Галичину! Можнаби побороти наїзників, якби була справді постійна всеукраїнська народом вибрана влада і військо і якби не було вічних воєн між князями різних земель за старшинство.

Ярослав, умираючи, зробив ту саму помилку, що його батько: розділив державу між, синів, як господар ділить ґрунт! Це виглядало так начеб Україна була *приватна власність київського князя*. Найстаршого сина посадив у Києві, наказуючи, щоби молодші його слухали як батька. Тим мала *удержуватися єдність держави*. Думалося, що як умре старший брат, то на його місце прийде в Київ слідуючий по черзі, так що врешті всі браття побули-б на княжому столі в Києві. Але молодші брати ані в гадці не хотіли ждати, поки умре старший брат, зібрались тай вигнали його з Києва. Так то показався хибним цілий порядок династичної дідичности влади й ділення земель між потомків. У Ярославових синів вирости діти, треба було також їм дати „часть у руській землі“, бо що то за князь без землі?

Князі — потомки Володимира Великого вважали, що тільки вони мають право панувати на Україні. Вони мінялися землями, ділили між своїми синами і т. п. Здрібнілі князі не могли робити далеких походів у чужі землі, щоб здобути багатства й невільників. А жити з чогось треба було. *Тому вони вели між собою війни і накладали на людність за великі податки*. Звичайно, „коли пани

бються — то у мужиків чуби болять“. Князь-переможець брав населення побитого князя в полон і продавав у неволю (своїх же братів Українців!).

Цими княжими війнами-усобицями користувалися степові наїзники, приходили в українські села й міста та й самі забирали людність у неволю. Бувало й так, що „християнські“ князі кликали собі на допомогу проти своїх же таки українських князів „поганську“ половецьку орду. Такими невеселими ділами особливо вславився Ярославів унук — *Олег Святославович*.

А серед цих княжих усобиць не дармували й менші пани: *бояри і купці*. Вони утискали щораз більше селян роботами і великими процентами від позик. Щораз більше селян задовжувалося і йшло в неволю, відробляти довг. Був навіть один раз бунт у Києві за високі проценти. Зате росли боярські і купецькі двори та господарства там, де не забігали кочовники. Їх обробляли раби-кріпаки, яких ставало все більше.

Щораз тяжче було жити на Україні! Ось як про ті часи співав тодішній поет, автор поеми про князя Ігоря:

Гей застогнав, браття, Київ тугою та Чернігів напастями!

Розлилася туга по Руській Землі

Печаль сильна тече через землі руські.

А князі самі між собою коромолу кували,

А поганці з побідою на руську землю набігали!

ПРИМІТКА. У ті часи українська людність покидала південні і східні степи, а хоронилася в лісову частину України: Чернігівщину, Волинь, Полісся й Галичину. Тут було спокійніше. А тому, що ті землі були „у краю“ нашої батьківщини, то їх стали звати „Україна“. Так то прийшло до назви „Україна“ і назва та пізніше стала прикладатися й до цілого нашого народу. В літописі записано приміром під роком 1187, що „Україна много стогнала“ — як помер крязь Володимир Глібович. В другім місці під роком 1189 пише літописець, що князь Ростислав приїхав „по Україні галичккой“. Ми стали зватися Українцями. Як бачимо, назва „Україна“ то не якась новітня видумка, як кажуть часом деякі наші противники, а дуже давна й поважна назва наших земель і цілого нашого народу. З тої назви ми бачимо, що вже в ті часи була

нашим народі поширена національна свідомість, була думка про те, що ми всі є одно тіло і наша ціла земля то є щось одне. Бо „краї“ можуть бути тільки там, де є й середина! Серединою вже тоді всі вважали Київ (його звали „матір городів руських“) і це був видимий знак нашої національної цілості.

Але на жаль те почуття національної єдності було ще за слабе!

10. Держава розпадається через самолюбство князів.

Видячи руїну української землі від половецьких нападів та від княжих усобиць, деякі розумніші князі пробували помирити своїх товаришів, щоб спільними силами ударити на степових хижаків та обороняти цілість української землі. Особливо Ярославів унук *Володимир Мономах* Всеволодович багато зробив для цього. Коли вже скоро 50 літ минуло від смерті Ярослава і не було ладу, він скликав княжий зїзд 1097. року на Любчому Озері, біля Києва на сойм, на яким князі поприсягали один одному на вірність і цілували хрест, спільно обороняти руську землю від „поганого Половчина“. Тут вони вирішили теж іншу важну річ: щоб від тепер кожний княжий рід сидів на своїй батьківщині. *Тим отже закріплено поділ держави на ряд самостійних князівств* і так фактично розпарцельовано державу Володимира і Ярослава. *Це була нова похибка княжої політики.*

Згода між князями була дуже короткий час. Скоро вони призабули, що присягали. Кожний із них дбав лише про свій інтерес, а не про цілу Україну. На примір князь галицький *Володимирко*, коли йому докоряли за недодержання хрестної присяги, відповів: „а що мені зробить цей малий хрест“?

Українська людність однак любила й шанувала тих князів, котрі обороняли землю від чужинецьких нападів. Один такий князь *Ігор* зі своїми братами пішов в похід на Половців і зайшов аж над Азов-

ське Море, на річку Каялу, де їх розбили Половці. Про нього складено чудову пісню — поему, яка переховалася до наших часів, бо її записали в книгах. Ця пісня нині відома цілому світові, бо це з усіх словянських літератур найдавніша і найкраща поема. Вони зветься „Слово о полку Ігоревім”. Ця пісня величає хоробрих князів і їх дружину та тужить, що їм не вдалося приборкати Половців та спасти раз на все руської (української) землі.

ПРИМІТКА: Поему „Слово о полку Ігоревім” переклали на нинішню чисто-українську мову многі поети. Також Тарас Шевченко любувався в ній і переклав її частину (про плач княгині Ярославни).

Але коли князь не вмів або не хотів обороняти землі від напасників, то іноді людність зібравшись на вічі, рішала вигнати такого недбалого князя і закликала собі іншого удатнішого й розумнішого. На жаль, це робилося не все, *і на жаль наші предки не виробили собі уяви про постійну, всеукраїнську, виборну державну владу*, а тільки тим способом можна було спасти державу. Наші люди тоді бажали собі тільки, аби князь був добрий. А коли помер та приходили його сини, то знову — як трапився добрий, то було гаразд, а як ледащо, то була біда! Така то справа все з дідичною монаршою владою.

Згодом на Україні дуже намножилося родових князів, а всі хотіли панувати. Тому кожний князь старався забезпечити собі яку небудь землю, як „отчину”, а вмираючи розділяв цю свою батьківщину поміж своїх синів. Таким чином, Україна була розділена між кількома княжими лініями. Той князь, що не мав свого „уділу”, ходив, як неприкаяний: такого безземельного і безробітного князя називали „ізгой”.

До цих ізгоїв належав також Ярославів унук *Ростислав*. Його батько Володимир умер раніше за Ярослава. Інші Ярославові сини не дали своєму соплеменникові ніякого наділу. Але Ростиславові

сини Рюрик, Володар та Василько таки добилися своєї „частини“ і дістали в році 1081. в свої руки галицьке князівство (Галичину).

ПРИМІТКА: Тодішні часи описані живо в історичній повісті В. Бирчака п. з. Володар Ростиславич. (вид. „Просвіти“).

В Києві на деякий час осіли були сини Володимира Мономаха *Мстислав* та *Ярополк* (від 1125—1138. року), але Мономахові сини та внуки й собі почали війну за панування у городі Києві. В цю боротьбу вмішались чернігівські князі, нащадки Святослава, Ярославового сина; один із них на ім'я Всеволод, захопив був собі Київ і був там князем аж до своєї смерті (1146. року).

Після Всеволода боротьба між князями за Київ ще збільшилася. Сама київська людність від цього дуже багато терпіла, бо князі-суперники немилосердно карали тих Киян, що не були їм прихильниками. Через постійні війни за Київ торгівля цього міста занепадала, багатші люди переселялися в спокійніші країни — на Волинь, Галичину, а то й на далеку північ. Там у *Суздальській* землі Мономахові сини та внуки заложили свою державу між окремими словянськими та фінськими племенами. *З того вийшла пізніша Московщина.*

Під ударами степових половецьких орд Київ протягом 12. століття геть підупав. Торгівля зменшилась. Людність київської України рідшала. В цих обставинах князям уже не так хотілося жити в Києві в постійній небезпеці від степу та від своїх братів — інших князів, що хотіли й собі захопити Київ.

Князі на Московщині, а також галицькі князі старалися зміцнити свої держави коштом старого Києва. Московський князь *Андрій Боголюбський* навмисне *поруйнував Київ своїм військом року 1169,* пограбував людність, а навіть церкви й монастирі. Суздальці предки Москалів як правдиві вороги

кілька днів грабили місто, забирали з церков ікони, книги, ризи, дзвони навіть здіймали та везли до себе в північні краї. Тоді перший раз предки Москалів показали, які то вони „брати Слов'яни“ і „руські люди“! В 1203 р. Київ був знову пограбований.

Вже при кінці 12. століття Київ втратив своє давнє значіння. Татарська орда, що зруйнувала Київ року 1240., довершила упадок київської столиці.

В Галичині, як це ми вже згадали, осіли Ростиславовичі. Цих князів було не багато, а тому й Галицька Земля не була так розшматована поміж поодинокими князиками, як це було деінде. Галичина була далеко від степу, на неї рідко нападали хижі степові народи. Тут у спокійніших обставинах могло розвинути ся хліборобство. Князь і бояри свої товари продавали в Грецію, возили човнами вниз Дністром, до Чорного Моря. Великі прибутки князям давало добування соли, якої є повно на Підкарпатті. Сіль свою галицька земля постачала на всю Україну, особливо з того часу, як Половці знову перерізали наддніпрянським Українцям „Солоний Шлях“ до Чорного Моря, де можна було перед тим брати сіль у солоних озерах. В Галичині й на Волині тепер зосередилася українська державна сила і перетривала тут ще через 200 літ. Про це почуємо пізніше.

11. Звідки йшла наша сила і наша слабкість в княжих часах?

Нарід проявляє стільки сили, скільки в нього розумної політичної, суспільної, господарської та культурної організації. Отже нам треба добре приглянутися, як ці справи виглядали на стародавній Україні, бо тоді зрозуміємо, чому ця держава не могла удержатися і чому ми втратили державну незалежність.

Який був тоді *політичний* устрій, це вже читач знає. На місце стародавніх племінних і селищ-

них віч прийшла здебільшого військова лицарсько-боярська (февдальна) *влада князів*, що передавали її своїм дітям. Держава стала приватною власністю князя, який її ділив і відступав, як хотів і кому хотів. Нарід втрачав щораз більше контроль і надзір над князями і боярами.

Ще найдовше держалися *віча у містах* (городах). На вічах мали право бути усі *вільні* громадяни міста. Скликали віче дзвоном князі або навіть окремі громадяни. На вічі обговорювалися найбільше справи війни й мира, але віче часом рішало скинути нелюбого князя і заклиало іншого. Це бувало рідко і звичайно вело до війни з князем. Траплялося це нераз в часі усобиць між князями, коли князь уже за багато надокучив населенню або був за великий нездара і не дбав про оборону краю.

На Україні тоді ще на жаль не знали звичаю рішати на вічі справи більшістю голосів. Рішали криком і часто навіть бійкою (так, як подекуди у нас робиться й нині). Це була хіба старо-українського віча. Найбільше знаємо про діяльність віча в Києві. *Закликаючи до себе князя, віче складало з ним договір („ряд“), якого він не смів порушувати.* Такий договір — це була ніби конституція держави. Цей вічевий устрій виходив на добро Україні і якби не він, то булоб у нас ще гірше.

Щож то була за держава, заснована в Києві, і як жилося в ній людям? Звичайно в історії нам оповідають про „славу“ крівавих княжих походів, про князів та бояр, але дуже мало або й зовсім нічого не кажуть про життя простих людей, що мусіли тяжко працювати на тих князів та на панів. Літописці-монахи були здебільшого самі панського роду, а тому вони не звертали уваги на життя нищих верств українського суспільства в той час. А ті нищі верстви — тож був власне український народ, його величезна більшість.

Україна в ту добу не була єдиною, об'єднаною

державою. Кожне князівство було напrawdę само-
стійною державою. Обєднувало ці землі тільки те,
що всі князі були одного роду — потомки Воло-
димира Великого. Що правда — князі визнавали
київського князя за старшого над собою, але слу-
хали його тільки тоді, коли він мав досить сили.
Князі радилися про свої справи зі своїми найбли-
щими *боярами*. Кожний князь мав своє військо —
„*дружину*“. Коли князь переходив князувати в дру-
гу волость, то з ним ішла також його дружина.
В дружині були старші значні члени — „*бояри*“
або „*огнищани*“ і молодші — „*отроки*“. Всіх їх на-
зивали „*княжими мужами*“. Було цього війська
не дуже багато в кожного князя, найбільше
800—1000 чоловік. Як треба було князеві більше
війська, то він звертався до віча і як воно згоди-
лося, тоді всі дорослі громадяни ішли на війну. На
війні командував військом сам князь, або його за-
ступник — „*тисяцький*“. Князь ділився своєю здо-
бичю та своїми доходами зі своєю дружиною.
Воювали тоді стріляючи з луків та орудуючи руч-
ною зброєю: мечем, копєм, рогатиною, луком,
молотом чи сокирою. Багатші воювали кінно.
Члени княжої дружини — бояри (шляхта), мали
особливі права. Вони нераз дуже збиткувалися над
простим народом. За убивство такого „княжого
мужа“ треба було платити князеві кару в двое
більшу проти звичайного громадянина. Для стягання
податків, для суду і для завідування своїм двором
князь призначав урядників — *тивунів*. Тепер глянь-
мо на *суспільний устрій* княжої України.

По *городах* (містах) старовинної України жили
окрім *купців*, про яких уже чимало знаємо, також
ремісники. Були там гончарі, шевці, майстри на
зброю, теслі, золотярі і т. д. В більших українських
містах, як на примір у Києві, жили не лише Українці,
але й чужинці: Італійці, Греки, Німці, Жиди, Чехи.
Це були здебільша купці та ремісники. Думають,

що Київ мав на початку 12. століття коло 100 тисяч мешканців. Між купцями в Києві було чимало багатих людей, які позичали незаможним гроші за великий процент. *Хто не міг виплатити свого довгу, того можна було продати в неволю.* Подібне право було в давнині й у других народів. Проти купців — лихварів *бували не раз криваві бунти.* Так у Києві була така революція незаможних громадян року 1113. Через те князь Володимир Мономах мусів тоді зменшити „законний“ відсоток.

Ті власне *городи* і менші *пригороди* були завязком організованого громадського й державного життя. Тут наші предки на своїх вічах і через виборних управителів привчилися вести більші громадські справи. Звичайно так було, що осередний більший город кожної землі вів перід, а околичні менші городи йшли вже за ним, як писав літописець „що старші подумаютъ, на тому і пригороди стануть“. Як бачимо, вже тоді місто верховодило над селом (але місто тоді було ще своє українське). В найтяжчих хвилях княжих сварок, коли все розлазилося, тоді звичайно відзивався городський вічевий дзвін і народ сам забирав слово в політичних справах та заводив часто лад. Якби не татарський погром, то з того вічевого ладу Україна дуже можливо прийшлаб до європейського конституційного життя скорше, як декотрі інші народи.

Вільну, *сільську людність* в старовину на Україні називали бояри (насмішливо) *смердами*. Ті селяни мали ще тоді власну землю й самоуправу і свій громадський суд. Селяни платили князям *податки* збіжжам, а найбільше звірячими шкурами, медом і воском. Селяни повинні були самі справляти мости та укріпляти князям городи. Окрім того пізніше цих селян князі й бояри примушували безплатно *працювати на своєму господарстві*. Були також селяни напів-свобідні — це так звані *закупи*. Вони вже не мали своєї землі і працювали зі своєю

худобою на боярській землі. Закупом міг стати кожний вільний селянин, коли не заплачив бояринові довгу і через те мусів його відробляти. Закупа легко було зробити зовсім *невільником* або *холопом* — за втечу від пана, або за яку небудь іншу провину.

Чим далі, то більше ставало на Україні не-вільників — холопів і меншало вільних селян — смердів. Чим далі, то було більше невдоволення з порядків. Князі й бояри приводили полонених із дру-гих князівств та робили їх невільниками, а такою силували своїх вільних селян у неволю — в холопство. Стало звичаєм, що вільна жінка, яка піде за-муж за холопа, ставала сама і її діти невільницею; також вільний чоловік, оженившись із невільницею ставав холопом. Під пануванням боярської (шляхотської) кляси холопам, закупам і вільним селянам жилося дуже прикро. Бувало нерідко, що невільники кінчали самогубством своє життя, щоб уникнути муки у панів. Пан дістав право убити свого холопа, продати його, проміняти. За убитого не-вільника суд не карав, лиш треба було заплатити його власникові, скільки той раб коштував. Чи ж дивниця, що такий нарід не дуже любив князів, а князі більше вірили найманим чужим воякам, як своїм Українцям?

Християнська віра нічого не змінила в тих від-носінах між панами та їх рабами. Хіба тільки те, що в церкві невільників тішили надією на нагороду за земні муки аж після смерти.

ПРИМІТКА: Від слова холоп пішла потім назва *х л о п*, що означає селянина-кріпака, панщизняного раба.

Ще була одна неповноправна верства в тодіш-ньому суспільстві на Україні, це так звані *ізгої*. Це ті люди, що з будь яких причин не могли вдержатись при своїй клясі: поповичі, що не навчились читати і не могли самі бути попами, холопи, які викуплялися з неволі, купці, що стратили майно, —

всі ці безклясові люди належали до ізгоїв. Формально вони були під опікою церковних властей.

А все ж таки то були інші часи як нині! Землі було ще доволі, лісів повно, а в них всякої звірини; як не хотів робити на пана, то ховався у ліси та заводив десь окреме господарство. Були люди в ті часи не такі ще прибиті, як пізніше. Були відважні; ходили одягнені здебільшого у шкіри диких звірят або саморобні полотна; майже кожен мав якусь зброю, то лука, то спис, сокиру чи навіть меч.

Живучи по селах і городах все держали варту, чи не налітає яка небезпека. А як напав ворог, то вже бились нераз до останнього мужа.

Після прийняття християнства на Україні утворилася досить численна група *духовенства*. В Києві був митрополит, по менших городах єпископи; почали заводитися священники. Заснувалося багато монастирів, в яких стали жити монахи. Духовенство на Україні, як і по всім світі, приязнювало з вищими пануючими верствами, з боярами та князями та піддержувало їхню владу. Духовенству князі щедро платили, дарували церквам та монастирям гроші й землі. В своїх промовах священники й черці прославляли князів, як „благочестивих христолубців“, хоч не один із цих „благочестивих“ князів для збільшення свого панування готовий був виклювати очі своєму суперникові. Так осліплено теребовельського князя Василька року 1097.

Бували, правда, між духовенством і такі люди, що хотіли в житті бачити здійсненим євангельське правило: „люби свого ближнього, як себе самого“. Такі духовні особи грозили божою карою князям і боярам за їх насильства й здирства над бідними людьми. Але ці проповіді й загрози нічого не помагали і самих проповідників князі карали, як за „державну зраду“.

Християнська релігія прийнялася на Україні *біль-*

ше з боку зовнішнього, обрядового: намагалися додержувати постів, били поклони, вчилися молитов, думаючи, що так спасуть душу. Але *духа* правдивої Христової науки розумів мало хто. Пізніше між князями пішло в звичай перед смертю постригати в черці.

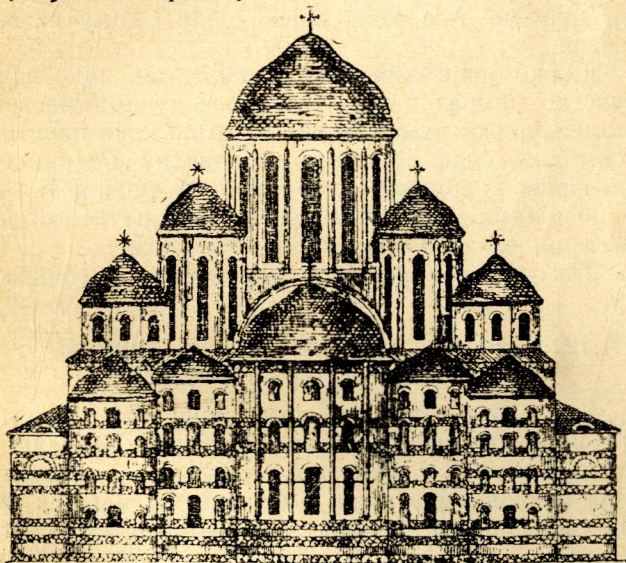
З християнством на Україні розвинулось *будівництво*, особливо *церков*. За князя Ярослава в Києві була збудована *гарна церква святої Софії* з дуже гарними малюнками на стінах. Вона стоїть до нині.

Духовенство на Україні дало початок *письменству*; духовні люди в ті часи були також наче міністрами князів. Писати на Україні старалися болгарською мовою, але що не вміли як слід, то домішували українські слова, так, що писана мова була болгарсько-українська. Велику славу в тодішньому українському письменстві має *Літопис*, про який вже була мова. Літописці, що писали літопис, осуджували князівські усобиці і висловлювали радість, коли князі йшли спільно проти степових напасників — Половців. Літописці держалися тодішніх грецьких поглядів на державну владу. В Греції тоді була самодержавна царська влада, а тому й літописці розписували українських князів, як „самовластців і єдиновластців“ на Україні. Про потребу скріплення і удосконалення старого українського демократичного, вічевого устрою вони зовсім мовчали.

Про українську державу 11—12 століття можна сказати загально ось що: *ця держава була під пануванням вищих верств; але вона була потрібна й нищим клясам, для оборони від чужинецьких руйницьких нападів*.

Київська держава проіснувала майже 400 літ (від половини 9. до половини 13. століття). Вона все таки зробила велику роботу: створено військову оборону, право, побудовано гори, покладено по-

чатки промислу, торгівлі, книжної освіти і мистецтв. Поки князі й бояри виконували свої завдання, а головню поки боронили краю від кочовників, то нижчі кляси в містах і селах ішли з ними. Але як вища кляса непомірно визискувала трудящу людність, як дбала лише про свій інтерес і не вміла організувати оборони країни, то народні маси ставилися до цієї державної влади байдуже, а навіть вороже і це губило державу.

6. ОБР. Церква св. Софії. (Так виглядала в старих часах).

При тім всім слід сказати, що своєї не - княжої й не - боярської держави тоді ні один народ на світі вже не мав. На заході Європи в ті часи був подібний як у нас княжо боярський (лицарсько-февдальний) лад, як це описано в книжці „Самоосвіти” п. н. „Під владою двох мечів”. Також в той сам спосіб всюди в Європі князі ділили

краї між дітей, продавали, міняли то знову відбирали, одним словом поступали з землею і народом так, якби то була їх приватна власність. *Але ті другі народи не були так як ми виставлені на такі вічні кочовничі напади; вони вживали мира за нашими плечима, а ми впали жертвою.*

Щоби ми могли вдержатися проти такої навали, то ми мусілиб мати ще кращу суспільну і політичну організацію і ще більшу культуру, як другі народи. Але того ми не мали і тому не вдержали.

Княжо-боярський феодалний лад відчувало селянство чимраз ваще. Створився душний настрій і не один тільки думав про те, щоб на край налетіла якась чужа сила та змела ненависну боярщину. „Хоч гірше — аби інше“, так мабуть думали ті люди, що цілими волостями піддавалися потім добровільно під владу Татар, як ті появилися.

Так то свій нерозум підкопував українську силу.

12. Галичина і Волинь стають опорою української державности.

Як було сказано попереду, протягом 12. століття сила, багатство й значіння Києва та наддніпрянської України занепали. Українська людність мусіла відсіль втікати від половецьких нападів на захід та на північ. За цей час набрали сили *Волинське* та *Галицьке* князівства. Особливо до великого значіння й сили дійшла Галичина за князювання *Ярослава Осмомисла*, що поверх 30 років „високо сидів на золотокованім престолі, залізними полками підпирав угорські гори й рядив — судив по Дунай“. Так прославляє його „Слово о полку Ігоревім“. Як умер галицький князь Володимир, син Ярослава Осмомисла, в самім кінці 12. століття, то ця держава перейшла під панування волинського князя *Романа*. Роман підчинив собі

також Київщину. але князем у Києві не хотів бути. Також українські князі з лівобічної України (на Чернігівщині) визнавали Романову зверхність. Роман був убитий на війні з Поляками року 1225. Після нього зісталися малолітні сини — *Данило й Василько*. Галицькі бояри не любили Романа за те, що він пробував зменшити їхню владу і прогнали його синів від себе. *Данило й Василько* осіли на Волині зі своїми боярами. Тимчасом багату Галичину захопили захопити мадярський король і польські князі. Раз галицькі бояри вибрали князя для своєї країни з поміж себе таки — і хотіли правити в Галичині самостійно.

Треба сказати, що в Галичині бояри вирости у більшу силу, як де інде. Тут було спокійніше, менше воєнних походів, не було мандрівок з місця на місце і тому галицькі бояри скоро приросли до землі, позаводили великі господарства, на яких ставили до праці купи невіільних селян. Бояри тут набрали великої бути і сильно утискали селян та міщан. В тім вигляді галицькі бояри наслідували шляхту в сусідніх краях: в Польщі, Угорщині, Чехії, Німеччині т. д. Бояри навіть приймали тамошні лицарські звичаї: шляхоцькі знаки герби, пасування на лицаря та февдальний спосіб землеволодіння. Вони теж не любили, коли князь був сильний та вкорочував їх руки. Боярську самовладу сильно присмирив великий князь Роман при допомозі міщан і селян, але по його смерті гордовита боярщина знову підняла голову.

Як попідростали Романовичі Данило й Василько, то забажали взяти в свої руки й Галичину. В боротьбі з непокірними боярами вони, як їх батько Роман, знайшли підпору в галицькому селянстві та в міщанстві. Селяни й міщани сподівались, що князь Данило полегчить утиски боярські. Після довгих війн Данило нарешті взяв Галичину під свою владу року 1238. Тепер міг надіятися князь

Данило, що він, як і його батько Роман, буде називатися „самодержавцем всеї Руси“. Бож не було іншого князя на Україні, який мігби з ним хочби з далека порівнатися воєнною силою, багатством і величиною держави.

Але незабаром усю Україну спіткало велике лихо. В тім часі на Україну насунула була нова орда зі сходу, страшніша ніж половецька: це були Татари або Монголи.

13. Татарська хмара.

Половців Українці вже добре були пізнали за довгі війни. Деякі українські князі навіть женилися з дочками половецьких князів. Бувало, що половецькі князі приймали християнство від Українців. Нова татарська орда прийшла з далекого сходу і вдарила насамперед на Половців. Половецькі князі покликали собі на допомогу українських князів, сказавши їм: „як нам не допоможете, то нас Татари порубають сьогодні, а вас завтра“. Тоді українські князі зібралися на раду в Києві і рішили, що лучше зустріти Татар на чужій землі, як на своїй. Зібрали велике військо і рушили в похід у степ разом з Половцями. За Дніпровими порогами зустріли вони передові татарські відділи, розбили їх і пігнали перед собою. Це була звичайна хитрість татарська — заманити ворога, а потім несподівано напасти. Вісім день ішло військо степом на схід, дійшло аж до річки *Калки*, (тепер Калмус, що вливається у Азовське Море.) Татари обступили українсько-половецьке військо і розбили його, так, що мало хто живий додому вернувся. Також половених князів повбивали. Це сталося 1224 р.

Якби Татари схотіли, то могли б після такої перемоги запанувати вже тоді на всій Україні. Але орда дійшла тільки до Новгорода Сіверського на Чернігівщині і несподівано вернулась назад у степи. Люди думали на Україні, що то Бог „чудо“ зробив, відвернувши Татар з України.

Але через 15 років Татари знозу прийшли на Україну. В 1237 вони почали добувати московські землі, а 1239 року вдарили на Україну. Перед Татарами не могли устояти городи, бо орда була дуже організована і узброєна та мала тарани („пороки“), якими розбивала стіни. В 1240 р. Татари взяли Київ, Галич і Володимир на Волині. Налякана українська людність тікала в ліси, бо Татари були дуже жорстокі. Але було чимало городів і навіть сіл, що не хотіли схилити голов у ярмо і воліли радше померти. Так по геройськи поставився сам город Київ; Кияни з наказу свого віча боронились до остатку, а коли впали мури міста, вони поставили нове окріплення коло церкви Богородиці і тут боронились до остатку. Так само завзято боронився город Козельськ, а город Кремянець перестояв цілу татарську облогу і таки не піддався. Не схотіли поклонитися орді Чернигівці зі своїм князем Михайлом. Нераз побивали Татар Волинці й Галичани, а Новгородці прогнали геть післанців ханських, що прийшли за податком! Самі удільні князі не вміли спільно боронитися, а повтікали навіть за границю. Татари вели також хитру політику: вони бунтували людність проти знатніших людей, а селян обкладали податками, кажучи: не мусите платити другого податку своїм боярам і князям. Через те в деяких сторонах між селянами й міщанами з'явився особливий рух так званих „*татарських людей*“. Ціла область над Богом не хотіла визнавати влади князя Данила і його бояр та платити подвійні податки, а підлягла просто Татарам. Ці „татарські люди“ сіяли для татарської орди просо та пшеницю. Мабуть не солодко жилося українським селянам під владою своїх князів та бояр, коли вони рішилися на таке надзвичайне діло, як добровільне підданство Татарам.

Татари не брали таких великих податків, як свої князі. Окрім того під татарською владою укра-

їнська людність могла сама собою порядкувати через виборних князів-отаманів. Князі Галицько-Володимирської держави Данило й Василько пробували силою примусити непокірних „татарських людей“ до послуху. Між князями та татарськими людьми виникла була справжня війна. Перемога була на боці князів. Але на поміч татарським людям прийшли Татари з військом. Вони примусили Данила зруйнувати його власні городи, щоб і західна Україна була безборонна проти татарського війська. Князь Данило шукав собі допомоги проти Татар у західній Європі, також у папи. Але допомоги не діждав, лише дістав від папи титул короля. Мусів він визнати над собою зверхність татарського хана і навіть їздив на поклін до хана в столицю татарську Сарай над Волгою.

Так то пімстився на Українцях власний нерозум. Якби не було в краю такого ворогування між боярами і людом, то напевно не прийшлоб до такого болючого розколу в найгорячіший час! Певно тоді всі станулиб як один муж проти наїздників і відігнали-б їх геть у їх степи. Лихо і нерозумно робили ті люди, що перейшли просто під владу Татар — але ще більша була вина тих, що до того довели власний люд.

Татарський погром наробив на Україні багато шкоди. Хоч ніби на деякий час нищі верстви українського народу на східній Україні дістали були полегкості від нових татарських панів, але зате стався великий упадок освіти й культури на Україні. Освіченіші й заможніші люди тікали від Татар із Наддніпрянської України на захід — на Волинь та в Галичину і на північ у Литву.

Тому, що освічені люди вимандрували з наддніпрянської України, нікому не було писати про життя тієї нашої людности, що зісталася під татарським пануванням. Через те склався був погляд, що мовляв, Українців на Наддніпрянщині Татари були

зовсім знищили. На ділі людність українська жила під Татарами й далі, але не могла себе нічим політично виявити.

ПРИМІТКА! Татарська навала і геройська оборона від Татар описана чудово І. Франком в повісті: „Захар Беркут“, яку повинен прочитати кожний Українець.

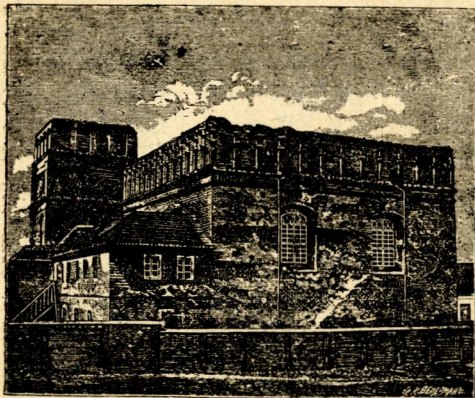
14. Чому впала галицько-волинська держава.

Політичне й культурне життя після татарського нападу було зосереджене в *Західній Україні*, в державі короля *Данила* та його синів. Після смерти Данила р. 1264. головою Галицько-Волинської держави був його брат Василько. Ця держава не вважаючи на ту дань, що мусіла платити Татарам, забагатіла, бо сюди приходили в міста заможніші люди та всякі майстри з Наддніпрянщини і з Німеччини. Ці багатства дали змогу галицьким князям вмішуватись в справи сусідніх земель, — литовських, польських та угорських. Данилів син *Шварно* був дістав навіть литовську державу в свої руки, його брат *Лев* хотів стати польським королем. Замість укріпити й унезалежити українську державу від нападів Татарів, князь Лев ходив воювати чужі землі. Та він чужого не здобув, а своє загирив. Лев прилучив був на короткий час до Західної України також Закарпатську Україну, що була під угорським пануванням.

Лев був вірним союзником татарської держави і мав допомогу від татарських ханів у війнах з Уграми, Поляками та Литвинами.

Галицько-Волинські князі — Юрій, син Льва та Юрієві сини Андрій і Лев були останніми мужеськими нащадками короля Данила. Після смерти цих князів бояри Галицько-Волинської держави закликали були на Україну польського князя Болеслава Тройденовича, але з ним не помирилися й отруїли його — р. 1340. Вибрали собі другого князя Любарта, зрушеного Литвина. Так то блудили наші предки, шукаючи чужих пророків — аби

лише був з панської крови — а не думали про те, щоби вибрати до керми хоч просту людину та розумну, чесну і енергійну! Серед тої боярсько-княжої замішаними ширилося невдоволення між на-

7. ОБР. Замок князя Любарта в Луцьку (стоїть до нині).

родом, падала єдність і сила держави. А на те чекали сусіди.

В цей час польський король Казимир, родич князя Болеслава, захопив Галичину, а Любартові зіставив тільки Волинь. Українські бояри в Галичині про-

бували вигнати Поляків з татарською допомогою, але потім порозумілися з королем Казимиром і визнали його зверхність. *Від того часу Галичина стала частиною польської держави.*

З того часу почалося дуже не вигідне для України винародовлення українських вищих верств (боярства, шляхти) через перехід заможніших, освічених Українців на католицтво і через нього до Поляків. Українська шляхта забувала рідну мову й приймала чужу — польську, щоби тим наблизитися до володарів краю.

Так потрохи на Україні стався розрив між панством та селянством, між селом та містом, *не тільки класовий, але й національний та навіть релігійний.* Українську мову почали називати „хлопською“, польську мову — „панською“!

Ця різниця між українським селом, а неукраїнським містом на Україні є ще й до сьогодні. В містах живуть освічені люди, які далше бачуть, як неосвічені селяни, і тому чужі міста на Україні, хоч чисельно й невеликі, панують над українським селом.

15. Закінчення.

Тим то й шкода велика, що українська Київська, а потім Галицько-Волинська держава втратила самостійність. Нс була то держава народня, панували в ній головно заможні люди, часто робили кривду бідним. Але як прийшли чужі пани, то стало ще гірше, бо чужа держава почала навіть землю на Україні віддавати чужинцям та почалися заводити ще гірші суспільні порядки!

Українці виявили за 500 літ своєї княжої держави значний організаційний талан в мирному громадському будівництві, а в боях за рідну землю показали себе нераз великими завзятями. Але не встояли перед сусідами, бо дуже багата наша земля і всі на неї завжди мали охоту.

Хто має аж таку багату землю, як Українці, той мусить бути о много розумніший та відважніший, як другі народи!

Наші предки виявили теж здібність і нахил до *демократичної самоуправи*. Наші віча передержалися аж до самого приходу Татар, хоч і ослаблені князями. У других народів, прим. Поляків і Москалів, вічевий лад зовсім задавила шляхта і бояри з королями й князями. Якби не татарський залив, то наш нарід мігби на сході відіграти таку роль як на заході Англія, що стала там провідником в розвитку до демократії й освіти. Але й мимо татарського погрому Україна не покинула думки про те, щоби самоуправлятися. Це виявилось навіть за татарської влади, потім у литовсько-руській державі, а пізніше в демократичних змаганнях української козащини.

З упадком своєї старої держави Українці стали на довгий час народом „неісторичним“, тобто таким, що не робить своєї історії, не творить свого життя сам. Вищі стани стали польщитися. Селяни і міщани зоставалися тільки платниками податків і були здебільшого байдужними й терплячими глядачами всього того, що на Україні діялось. Цілі століття минули, поки українські трудящі люди, що єдино задержали свою народність, почали свідомо боротися за свої людські — політичні й національні права (в часі козаччини).

Через упадок української самостійности спинився розвій українського письменства, мистецтва, будівництва та малярства.

Україна своєю культурою стояла в 11—12 століттях значно вище від багатьох народів західної Європи. Памятки українського письменства — літописи, ще й досі чарують нас своєю красою і їх перекладено на чужі мови. Також славу пісню про похід князя Ігоря на Половців ще й нині читають з насолодою і чужинці у перекладах на свої мови.

Але невідгідне положення нашої землі, що лежала якби „при битій дорозі“, по якій в ті часи ходили всі народи, не дало нам спокійно будувати свою хату. Також наше внутрішнє безладдя в державі чимало пошкодило ділу.

Вчімся з історії — що треба і чого не треба робити, а на певно наше завтра буде краще як було наше вчора.

Увага! Про дальшу долю українського народу від татарського нападу і від приходу Польщі на наші західні землі буде мова в окремій книжці „Самоосвіти“.

Хто-б хотів більше знати про історію українського народу, тому радимо книжку найбільшого історика України проф. М. Грушевського п. з. „Ілюстрована Історія України“ (Львів 1913), або „Історія України“ Київ-Відень 1920 р.

Книжки „Самоосвіти“ за роки 1930—32

уложені по окремим предметам науки.

Хто хоче замовити якубудь книжку, той мусить прислати гроші готівкою за книжку і за кожную одну книжку 5 гр. на почт. пересилку.

I. Наука суспільного виховання.

1. Що таке самоосвіта і як до неї братися? Порадник як самому вчитися. Ціна 35 гр.

2. Культурна людина. Наука про те, як жити з людьми, в читальні і т. д. Ціна 40 гр.

3. Слово до молодих людей. Ціна 35 гр.

Хто купить ці 3 книжки разом, той дістає 20% опусту і даром почтову пересилку.

II. Світова історія.

1. Про найстарші часи людського життя на землі. Ціна 45 гр.

2. Історія старинного сходу. Ціна 35 гр.

3. Між двома морями. Історія старинного Вавилону.

4. Країна сонця й радості. Історія старинної Греції. Ціна 40 гр.

5—6. Сила п'ястука і сила духа. Велич й упадок старинного Риму. Ціна 70 гр.

7. Під владою двох мечів. Історія Західної Європи до релігійної реформації. Ціна 40 гр.

Хто купує разом ці 7 книжок, той дістає знижку 20% і видавництво платить само почту.

III. Історія світової війни.

1. Причини світової війни. Ціна 45 гр.

2. Як провадилася світова війна? Ціна 45 гр.
Разом обі книжки коштують 72 гр. і пересилка даром.

IV. Історія української революції.

1. Великий зрив. Доба Центральної Ради. Ціна 40 гр.

2. Боротьба світів на Україні. Доба Гетьманщини. Ціна 50 гр.

3. Історія Галичини в рр. 1918—1919. Ціна 60 гр.

4. Велика Україна вогнях. Доба Директорії УНР. Ціна 35 гр.

5. Як гасли вогні. Доба диктатур. Ціна 40 гр. Всі ті 5 книжок разом коштують лише 1'80 зол., а пересилка даром.

V. Історія революційного руху в Росії.

1. Царі і люди. Революційний рух в Росії. Ціна 50 гр.

2. Як упала царська влада в Росії? — 35 гр.

3. Як дійшли більшовики до влади? — 40 гр.
всі ті три книжки разом коштують лише 1 зол. і перес. даром.

VI. Наука економії.

1. Про світову господарську кризу. — 45 гр.

VII. Наука астрономії.

1. Наш світ. Земля, сонце, місяць, планети і зорі, їх вигляд та рухи. Ціна 45 гр.

VIII. Наука про землю.

1. Опис землі. Наука географії ч. I. — 40 гр.
- 2—3. Які є народи і держави на землі? Наука географії ч. II. — 70 гр.
4. Історія землі. Як творилася наша земля? Наука геології. — 35 гр.
5. Атлас „Самоосвіти“. Збірник мап, статистичних образів і краєвидів. — 50 гр. Разом ті 5 книжки коштують 1'60 зол. і пересилка даром.

IX. Наука про життя.

1. Розвиток життя на землі. Наука про те, як повстало перше життя на землі. — 40 гр.
 2. Основи життя. Наука біології ч. I. — 40 гр.
 3. Як повстає життя? Наука біології ч. II. — 35 гр.
- Разом ті 3 книжки коштують 92 гр. і пересилка даром.

X. Наука про людину.

1. Людина і машина. Як збудоване людське тіле, та як воно працює? Ціна 45 гр.
 2. Чоловік та жінка. Про полове життя та полові хвороби. Ціна 60 гр.
- Хто купує обі книжки разом, платить лише 0'84 зол. і пересилка даром.

XI. Наука хемії.

- 1—2. Тайни природи. Початки хемії. Ціна 80 гр.

XII. Наука фізики.

1. Про силу працю і машини. — 40 гр.
2. Чого земля потребує? Господарський курс дома. Ціна 35 гр.

Всі книжки є з багатьома образками.

Хто тепер купує всі ті наведені книжки разом, той платить лише 11 зол. вже разом з пересилкою.

На рік 1933 виходять дальші книжки щомісячно по пляну народніх університетів!

ГРОШІ

слати на чековеkonto ЦЕНТРОБАНКУ
Львів, вул. 3-го Мая. Число П. К. О. 143.467.
На чеку дописати: „для Самоосвіти“.

Контрольні питання:

Дайте відповідь на такі питання:

1. Над якими ріками лежить українська земля? Коли наш народ заняв цю землю?
 2. Як звалися ті словянські племена, з яких повстав український народ?
 3. Де і коли зачалася творити українська держава?
 4. Які торговельні шляхи проходили здавна через нашу землю?
 5. Чим займалися Українці в тім часі найбільше? Чи були українські купці?
 6. Що знаєте про князів Олега, Ігоря та Святослава?
 7. Що таке було віче і яку владу мали перші князі?
 8. Чому українські племена гуртувалися коло Києва?
 9. Чому кажемо, що український народ мав здавна невідгдану територію?
 10. Які степові кочовники нападали на нашу стару державу?
 11. Хто перший обєднав всі українські племена в одній соборній державі?
 12. Чому Володимир Вел. прийняв християнство? Який був герб держави Володимира Великого?
 13. Чим заслужився Ярослав Мудрий?
 14. Яку помилку зробили вмираючи Володимир і Ярослав?
 15. Що була „Руська Правда“? Що це були літописи? Що це було „Слово о полку Ігоревім“?
 16. До чого довели княжі усобиці?
 17. Що це були бояри? Що це були смерди? Що були закупи? Що були холопи? Чому було у нас невільництво?
 18. Коли і як зачалася творити московська держава? Чому Андрій Боголюбський зруйнував Київ?
 19. Хто і коли хотів поєднати розсварених князів?
 20. Коли через Україну перейшли Печеніги, коли Торки, коли Маляри, Половці, а коли появилися Татари?
 21. Де зібралася українська державна сила по ослабленні Києва?
 22. Чому впала галицько-волинська держава?
 23. Які політичні похибки були в політиці українських князів?
-

39593. 1. руб 44 коп
(1986-7)

6060

Знання — це сила

Всі книжки „Самоосвіти“ разом дадуть приступну ЕНЦИКЛЮПЕДІЮ ЗНА і дадуть змогу людині, яка ці книжки вивчить, стати ВПОВНІ ОСВІЧЕНОЮ ЛЮДИНОЮ.

Книжки виходять по одній ЩОМІСЯЧНО, писані приступно і зрозуміло по програмі НАРОДНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ.

До тепер вийшли три річники книжок (разом 36 книжок!)

ХТО КУПУЄ ТЕПЕР РАЗОМ ОДИН РІЧНИК КНИЖОК, ТОЙ ПЛАТИТЬ 4.50 зол. РАЗОМ З ПЕРЕСИЛКОЮ.

Два річники разом коштують всього 8 зол. з пересилкою!

Дотеперішні три річники (36 книжкових чисел) коштують разом всього 11 зол. з пересилкою.

ГРОШІ слати на адресу:
ЦЕНТРОБАНК, ЛЬВІВ, ВУЛ. 3-го МАЯ.

з допискою: „ДЛЯ САМООСВІТИ“.

Передплата наперед є дуже дешева, бо на 1933 рік всього 3.50 зол. за 12 книжок. Тому вишліть негайно передплату на 1933 р.

Реклямації недержаних книжок слати на адресу:
Др. Осип Галушак, Яворів, (Адміністрація „Самоосвіти“).

Відповідальний за видавництво: Др. Осип Галушак, Яворів.

39593.

9539.

МОСВІТА

1933

Ч.

39.

500 ЛІТ СТАРОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

(3 образками)

НАПИСАЛИ
Др. В. Терен і К. Пушкар

Ціна 45 гр.

Виходить одна книжка кожного місяця.